

УДК 327

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.064>

Віталій ЗНАК

Тернопіль, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1165-4697>

ОСНОВНІ ЕТАПИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ І НАТО (1991–2021)

Анотація. У статті проаналізовано основні етапи співпраці України і НАТО від найпростіших форм до поглибленої співпраці євроатлантичної інтеграції, прослідковано еволюцію виходу на рівень стратегічного партнерства, враховуючи виклики і запити облаштування новітнього світоустрою. *Вивчення співпраці України з Північноатлантичним альянсом базується на принципах історизму, об'єктивності та системності дослідження. Методологію праці становить також комплекс наукових підходів, загальнонаукових і спеціально-історичних методів.* Системно висвітлено основні події від встановлення тісних контактів між вищим воєнним і політичним керівництвом України та Альянсу, де відбувалося обговорення питань, які представляли взаємний інтерес як для НАТО, так і для України. У статті пропонується авторське бачення основних етапів співпраці України і НАТО, *основних тенденцій етапного переходу від співпраці до стратегічного партнерства, динаміки пріоритетів й перспектив в умовах сучасних викликів й ризиків, що поставав перед Україною на її шляху до членства в НАТО.* Доведено, що співпраця України з Організацією Північноатлантичного договору є важливою складовою нової архітектури загальноєвропейської безпеки. Наша країна повинна посилити свою обороноздатність, продовжити реформування безпеки й оборони за стандартами альянсу. Кінцевою метою нашої держави є – перемога у війні, яку почала Росія, та вступ до Північноатлантичного альянсу, євроінтеграція і посилення безпеки. Історичний дискурс відносин Україна–НАТО в 1991–2021 рр. є важливою складовою загальноісторичного процесу євроатлантичної інтеграції в сучасних умовах.

Ключові слова: Україна, Організація Північноатлантичного договору, історіографія, відносини Україна–НАТО, еволюція, основні етапи, партнерство, співробітництво, комплексність, об'єктивність, дискурс.

Vitalii ZNAK

Ternopil, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1165-4697>

THE MAIN STAGES BETWEEN UKRAINE AND NATO COOPERATION (1991–2021)

Annotation. *The article analyzes the main stages of cooperation between Ukraine and NATO from the simplest forms to the enhanced cooperation of Euro-Atlantic integration, followed the evolution of reaching the level of strategic partnership, taking into account the challenges and demands of the modern world order. The study of Ukraine's cooperation with the North Atlantic Alliance is based on the principles of historicism, objectivity and systematic research. The work methodology also includes a complex of scientific approaches, general scientific methods and special historical methods. The main events from the establishment of close contacts between the top military and political leadership of Ukraine and the Alliance are systematically highlighted, the events where issues of mutual interest to both NATO and Ukraine were discussed. The article offers the author's vision of the main stages of cooperation between Ukraine and NATO, the main trends of the complex transition from cooperation to strategic partnership, the dynamics of priorities and prospects in the conditions of modern challenges and risks facing Ukraine on its way to NATO membership. It has been proven that Ukraine's cooperation with the North Atlantic Treaty Organization is an important component of the new European security architecture. Our country should strengthen its defense capabilities, continue security and defense reforms according to alliance standards. The ultimate goal of our state is victory in the war started by Russia and joining the North Atlantic Alliance, European integration and strengthening of security. The historical discourse of Ukraine–NATO relations in 1991–2021 is an important component of the overall historical process of Euro-Atlantic integration in modern conditions.*

Keywords: *Ukraine, North Atlantic Treaty Organization, historiography, NATO–Ukraine relations, evolution, main stages, partnership, cooperation, complexity, objectivity, discourse.*

Постановка проблеми. Дослідження військово-політичних, інституційно-правових та дипломатичних аспектів співпраці України та Організації Північноатлантичного договору на сьогодні є безумовно актуальним. НАТО є найпотужнішою системою колективної безпеки у світі, а Україна завжди прагнула долучитися до розбудови та посилення європейської безпеки. Російська агресія змушує нашу державу переглянути питання власної безпеки та до відповідних дій для забезпечення національної безпеки за допомогою інтеграційних відносин із масштабними світовими міжнародними організаціями. Дослідження відносин між Україною і НАТО у новітніх історичних

умовах є міцною науковою базою для розкриття потенціалу національних інтересів і забезпечення досягнення стратегії України щодо інтеграції в Північноатлантичний альянс.

Аналіз досліджень. У національній історіографії інтерес до вивчення різноманітних аспектів взаємодії України і НАТО розпочався із перших років її незалежності, оскільки пріоритетом стало посилення обороноздатності, забезпечення безпеки й миру у регіоні, здійснення демократичних реформ. Перші публікації вітчизняних авторів заклали підґрунтя для предметного дослідження запропонованої проблеми. Зауважимо, що на початку основний масив інформації про відносини України та Організації Північноатлантичного договору сучасності становили переважно окремі історіографічні розділи дисертацій, монографій, наукових статті, поодинокі історіографічні напрацювання українських та зарубіжних учених. Серед таких праць можна виділити напрацювання М. Алексієвця та Л. Алексієвця, С. Віднянського, Л. Білоус, О. Власюка та ін. Цінну основу у постановці даної проблеми становить збірка статей та інтерв'ю Є. Марчука «На шляху до НАТО», мемуарна праця А. Зленка «Дипломатія і політика: Україна в процесі динамічних геополітичних змін», а також «Становище України у 2017 році: аналіз проблем і варіанти рішень» за редакцією В. Горбуліна тощо.

Мета статті зумовлена актуальністю і важливістю наукової теми, полягає у дослідженні процесів становлення, еволюції та основних етапів відносин України та Організації Північноатлантичного договору, співробітництва в створенні нової архітектури загальноєвропейської безпеки.

Виклад матеріалу. Відносини України із стратегічними партнерами та сусідами вибудовуються протягом багатьох років, вони, безперечно, впливають на історичні етапи розвитку нашої держави і формування її зовнішньої політики. Варто зауважити, що історичні етапи співпраці, Україна–НАТО, походять від найпростіших форм до поглибленої євроатлантичної інтеграції [Алексієвць, 2020, С. 129]. Це певні тенденції, які об'єднують країни Західної Європи, і до яких добровільно долучилася наша держава після здобуття незалежності.

Дослідники у ряді наукових праць намагалися виявити основні етапи трансформації і розвитку відносин між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. Серед таких дослідників можна виділити праці В. Хандогія [Хандогій, 2007, С. 45-51], Л. Білоус [Білоус, 2014, С. 108-121], Л. Алексієвця, М. Алексієвця [Алексієвць, 2020, С. 127-142; Alexiyevets, 2020, S. 175-189].

На кілька етапів В. Хандогій відокремлює співпрацю України–НАТО: перший – до підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО в 1997 р.; другий – на рубежі ХХ–ХХІ ст.; третій – активізація контактів за часів президенства В. Ющенка; четвертий – сучасність. В час написання робіт¹ автора у світі відбувалися складні геополітичні процеси, Північноатлантичний альянс потребував посилення інституційної спроможності як у політичній,

¹В 2007 р.

так і у військових сферах, щоб бути готовим ефективно діяти у локальних, малих і середніх конфліктах одночасно у кількох місцях. Автор наголошував, що більш розробленою є сфера військової трансформації, про це свідчить те, що Альянс проводив миротворчі операції та місії у світі, а вісімнадцять на той час країн, що не входять до НАТО, направляли свої підрозділи та надавали підтримку операціям та місіям організації.

Проаналізувавши окремі аспекти політичної взаємодії між Україною та НАТО Л. Білоус акцентує на трьох етапах: 1) 1992–2004 рр., 2) 2005–2010 рр., 3) 2010 – теперішній час. У дуже узагальненому ключі наголошується, що на першому етапі цілеспрямованої державної політики на євроінтеграцію не проводилося, попри формальні заяви тогочасних президентів Л. Кравчука та Л. Кучми щодо курсу на європейську інтеграцію як ключовий вектор зовнішньої політики України: «тодішня недемократична українська влада, попри декларативність заяв, не бажала поглиблення відносин з НАТО через заклики Альянсу реформувати систему державної влади» [Білоус, 2014, с. 110]. Другий етап описується суперечливим, від якісно нового погляду після Помаранчевої революції на проблему євроатлантичної інтеграції (перших заяв НАТО про «відкриті двері» та декларацію В. Ющенком стратегічної мети про повну інтеграцію до НАТО) до набуття Україною в 2010 р. статусу саме позаблокової держави, на відміну від наміру нейтральності, та чітку заяву влади В. Януковича про неучасть України в Північноатлантичному альянсі. Третій етап походив після спекуляцій певних політичних сил на антинатівській риториці аж до якісно нового значення Організації Північноатлантичного договору для українців після повалення режиму Януковича і російської агресії щодо нашої держави у 2014 р.

Дотримуючись методологічного підходу при написанні періодизації відносин України і НАТО, Л. Алексієвець і М. Алексієвець [Алексієвець, 2020, С. 127-142; Alexiyevets, 2020, S. 175-189] запропонували власну періодизацію. Авторами були враховані динаміка подій, ускладнення форм співпраці до вимог часу, кількісні і якісні зміни у взаємодії. Вказані конкретні обставини створення інституційно-правового забезпечення реалізації відносин між Україною і НАТО. Автори, умовно, виділяють п'ять етапів: I – 1991–1997 рр., як підготовчо-початковий: розбудова нормативно-правових та інституційних осередків, здійснення візитів, проведення консультацій щодо теоретично-концептуальних основ, програмних завдань; II – 1998–2000 рр. – продовження політичного діалогу, пошук нових форм та шляхів співпраці України з НАТО у різних сферах; III – 2001–2004 рр. – змінна інтенсивність військово-політичних контактів, прагматичність наповнення конкретним змістом у рамках Хартії про особливе партнерство між Україною й Альянсом, динаміка за вихідним шляхом до середини 2004 р., коли поступ до НАТО було згорнуто; IV – 2004–2009 рр. – українсько-натовські відносини після Помаранчевої революції та за часів президенства В. Ющенка набули якісно нового формату, значної активізації посилення і прискорення інтеграції України до НАТО; V – 2010–2019 рр. –

послаблення політичного діалогу України з Альянсом за президенства В. Януковича і значне пожвавлення після обрання 2014 р. президентом України П. Порошенка.

Науковці висловлюють різне бачення основних етапів розвитку відносин Україна–НАТО, в цілому вони сходяться за змістом, а періодизація, яку вони пропонують, дозволяє прослідкувати еволюцію від активізації до подальшого виходу на рівень стратегічного партнерства, враховуючи періоди послаблення відносин. У зв'язку з цим пропонується авторське бачення основних етапів співпраці України і НАТО. 1) 1991–1997 рр. – початок конструктивного діалогу, дипломатична розвідка щодо поглядів відродженої держави; 2) 1998–2000 рр. – консультації, семінари, робочі групи та інші спільні програми, що торкаються питань безпеки, економіки та військових навчань; 3) 2001–2004 рр. – змінювалась інтенсивність політичних контактів та динаміка партнерства між Україною та Альянсом, проте Україна висловила свою мету – повне членство в НАТО; 4) 2004–2009 рр. – постреволуційні відносини України з НАТО після Помаранчевої революції перестали набувати очевидної послідовності; 5) 2010–2019 рр. – послаблення україно-натовських відносин за президенства В. Януковича, та пожвавлення після російської агресії проти України, новим президентом було обрано П. Порошенка, а український народ почав реорганізовувати Збройні сили; 6) 2019–2021 рр. – перед українською нацією знову відчиняються декілька дверей для розвитку, а досвід інших держав та власний чітко вказує на те, що навіть якщо перед державою лежать декілька шляхів, сама нація або цілісне громадянське суспільство не повинні розділятися, а зберігати свою одностайність.

Зі здобуттям незалежності Україна пов'язує свою політику у взаєминах із Організацією Північноатлантичного договору.

Перший етап, 1991–1997 рр. – початок конструктивного діалогу, дипломатична розвідка щодо поглядів відродженої держави. Цей етап полягав у розбудові нормативно-правових та інституційних осередків, а також у визначенні теоретико-концептуальних основ державної політики в цілому [Алексієвець, 2020, С. 127-142; Alexiyevets, 2020, S. 175-189], характеризувався також і тим, що в українській владі та суспільства на певний час посилювалось бажання дистанціюватися від Москви, влада була переконаною, що вливаючись у наступний Союз з Росією на чолі з Єльциним, Україна в жодному разі не здобуде міжнародного впливу, не сподівались і на відродження свого впливу в Москві як за колишніх часів. Проте не могла би Україна мріяти про співпрацю з НАТО без власних збройних сил, в цьому полягала сутність безпеки в цілому. В 1991 р. був обладнаний пункт управління з переводу області з мирного стану на воєнний стан у разі агресивних дій противника та складалися умови для мобілізації, було налагоджено роботу воєнних комісарів з місцевими органами влади. На цьому етапі від 1992 р. ще «не було чіткої системи в розробці документів та їхнього уточнення», це що стосується реорганізації Збройних сил України, але в плані проведення мобілізації людських ресурсів та техніки було визнано

завданням цілком «реальним і придатним до практичної роботи у виконуваний період» [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 18640, спр. 1, кор. 4636, С. 26-27]. Була ще недостатня інформаційна хвиля пропаганди щодо прийняття присяги на вірність народу України, щодо положення Законів України по воєнним питанням та розбудови Збройних сил також не було відповідної роз'яснювальної політики серед населення, не кажучи про Організацію Північноатлантичного договору, яка потребувала роз'яснювальної акції. Ще не налагодивши контакт всередині країни зі своїм народом могло здатися, що влада йшла проросійським шляхом, але це не відповідає дійсності, оскільки Україна офіційно здійснювала від самого початку політику по укріпленню відносин і довіри з Європою. Договір про скорочення зброї було реалізовано, про це постійно йшлося у звітах начальника Головного штабу Збройних сил України. Серед перших візитів делегацій країн НАТО були делегації від США, які підтримали Україну в будівництві оборони. Посольство США засвідчило свою повагу до створеного Міністерства оборони України, основним завданням якого у мирний час було реалізувати державну політику з питань оборони та військового будівництва, хоча основна Концепція була ще на стадії розробки¹. 28–29 квітня 1992 р. Київ відвідала делегація представництва США у діяльності НАТО, «з питань зростання участі країн СНД у діяльності НАТО, включаючи участь у роботі Ради Співробітництва НАТО, включаючи політичні та військові зв'язки країн НАТО з членами СНД та наданні гуманітарної допомоги СНД» [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 18640, спр. 5, кор. 4650, С. 3233]. Україна вважалась перспективною суверенною державою, тому начальник Головного штабу ЗСУ поставив завдання начальнику Центру оперативно-стратегічних досліджень ГШ ЗСУ вивчити Концепцію відносин України з НАТО, на що була відповідь, основний висновок якої полягав, що «для забезпечення безпеки економіки України, територіальної цілісності та для укріплення її політичної стабільності в нових умовах стратегічного балансу в Європі, перспектива України пов'язується з політичною та економічною інтеграцією в Європу» [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 18640, спр. 1, кор. 4636, С. 11]. Вважалось, що контакт України з НАТО по воєнним питанням матиме беззаперечний вплив на політичну обстановку в Східній Європі. Для цього Генеральний штаб і його науковий центр досліджень вважали за доцільне постійне перебування українського воєнного представництва в Брюсселі в межах штаб-квартири в НАТО.

6–8 жовтня 1992 р. в Києві в МО ЗСУ було проведено робочу зустріч з начальником відділу роззброєння Північного крила Командування НАТО полковником Кабанісом (США) та підполковником Клепфеном (ВМФ Великобританії). Метою зустрічі з представниками НАТО було обговорити питання встановлення контактів між МО України і Командуванням НАТО. З 27 по 31 жовтня того ж року відбувся робочий візит в штаб-квартиру НАТО і в штаб ВГК ОВС НАТО в Європі групи офіцерів і генералів МО ЗС України. Представники НАТО розглянули проект воєнної доктрини України і були

¹Положення про МО України 1994 р. потребувало численних поправок.

задоволені її змістом [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 18640, спр. 9, кор. 4650, С. 114]. В рамках візиту в Бельгію відбувались двосторонні зустрічі начальника Головного штабу з послами Франції і Англії в НАТО. Посол Франції в НАТО тоді заявив про високу оцінку України в розвитку дружніх відносин з європейськими країнами і в тому числі з Північноатлантичним альянсом, а посол Англії, який також позитивно оцінив роль України, зазначив, що роль України полягає як «стабілізаційний фактор в розвитку відносин в Східній Європі». Україна тоді отримала вигідну пропозицію від однієї з німецьких фірм щодо використання воєнно-транспортної авіації ЗСУ для доставки гуманітарної допомоги в різні регіони світу [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 18640, спр. 9, кор. 4650, С. 118-119].

Україна мала на меті встановити тісні контакти між вищим воєнним і політичним керівництвом Альянсу, відбувалося обговорення питань, які представляли взаємний інтерес як для НАТО, так і для України. Так, в листопаді 1992 р. під час візиту генерала Шалікашвілі до Києва обговорювалось в тому числі питання необхідності обміну візитами та інформацією про військові навчання, а також про допомогу в навчанні і підготовці миротворчих Сил, було запропоновано здійснити візит кораблів ВМС НАТО в Україну в зручний для неї час. Офіцер відділу воєнних контактів штабу ОВС НАТО в Європі полковник Герхарт Шейп в ході зустрічі з начальником відділу воєнної контррозвідки СБУ капітаном II рангу Ю. Лагно обговорили структуру служби воєнного співробітництва Північноатлантичного альянсу, їх річний бюджет, порядок проходження служби офіцерами різних країн в штабі організації, а також питання організації спільних пошуково-рятувальних робіт в районі Чорного моря. В той час українська влада збиралася провести воєнні реформи, тому делегація Альянсу зустрілась з міністром оборони А. Зленко, метою їхньої поїздки було зустрітися з керівництвом України, дати йому можливість ближче познайомитись з воєнним керівництвом Північноатлантичного альянсу, та обговорити проблеми, з якими наша держава могла зіткнутись під час проведення реформи. В той час офіційна політика Альянсу було сформульована відповідним чином: «Хоча НАТО – відкрита організація, прийняття нових членів поки недоцільне».

Тодішній Генеральний секретар НАТО Манфред Вернер пообіцяв, що Захід подвоїть зусилля з надання Україні допомоги, «але вона повинна розуміти, що відмова від ядерної зброї¹, на думку Вернера, буде тільки більше сприяти для її безпеки, і є надія на допомогу від нової Адміністрації США виходячи з заяв сенатора С. Нана». Тоді міністр А. Зленко сказав у відповідь, що «перед Україною зараз відкриваються нові горизонти співпраці з НАТО». Український міністр в бесіді з високоповажними представниками Альянсу зауважив, що

¹Тоді була складна ситуація в Парламенті, оскільки один з депутатів запропонував мораторій на неядерний статус України, тому керівництво України було занепокоєне забезпеченням гарантій безпеки від Заходу. Українська сторона попросила на цей випадок у представників НАТО і США конкретну практичну допомогу, замість тиску і обіцянок, що приводить до протилежних результатів. Інакше було би складно переконати Парламент і народ в необхідності неядерного статусу. За вивід тактичного ядерного озброєння Україна тоді не отримала ніякої компенсації.

його часто в Парламенті та в пресі питають про членство в НАТО. «Ми готові до співпраці, але не до членства. Ми шукаємо нові шляхи співпраці і розвитку відносин з НАТО, активно берем участь в Раді співробітництва НАТО. Ми зацікавлені в розвитку старих і створенні нових систем колективної безпеки в Європі. Ми за закріплення заходів довіри, скорочення озброєнь. Україна має неядерний статус, являється «державою, що не приєдналася». Ми шукаємо гарантій своєї безпеки у цьому світі, що міняється. Тому ми – за розвиток постійних контактів на всіх рівнях для досягнення кращого взаєморозуміння, та вирішення всіх європейських проблем в рамках ОБСЄ», – відповів міністр закордонних справ А. Зленко [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 18640, спр. 9, кор. 4650, С. 76-77].

Будь-які контакти України з НАТО викликали у російського керівництва підозри. У 1993 р. РФ, по суті, визнавала Північноатлантичний альянс «ворожою» до Росії організацією, вже з 1993 р. такий погляд почав культивуватися в російських ЗМІ [Кульчицький & Міщенко, 2018]. В грудні того року в м. Москві відбулася робоча зустріч між військовими делегаціями міністерств оборони України і РФ. Спільними зусиллями був розроблений проект «Плану воєнної співпраці» між міністерствами двох держав на 1994 р., виникали деякі розбіжності в графіках вивезення ядерних боєприпасів, виходячи з часу закінчення гарантійного терміну придатності. Розглянувши питання про передачу бомбардувальників Ту-160 і Ту-95МС з боєкомплектом ракет класу Х-55 і засобами їх наземного обслуговування, воєнні делегації міністерств обох держав по документам дійшли «принципової згоди про можливість такої передачі на умовах часткового погашення за рахунок остаточної вартості літаків деякої частини боргу України Росії, а також можливість закупівлі озброєнь і воєнної техніки для Збройних сил України» [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 23906, спр. 3, кор. 2122, С. 62-66].

В 1994 р. між НАТО і РФ почала виникати замаскована напруженість з обох сторін, а в січні на Брюссельському саміті НАТО була оприлюднена нова стратегічна лінія Альянсу, який на той час виконував функцію оборонної інтеграції, поки Євросоюз об'єднував Європу політично та економічно. В НАТО оголосили про своє подальше розширення на Схід, тому стало реальним членство посткомуністичних і пострадянських країн в трансатлантичному союзі як в економічному, так і в оборонному аспектах. Л. Кучма вдало використовував це становище на геополітичній арені та наполягав на визнанні Росією існуючого російсько-українського кордону, а «Москва була у ступорі від однієї думки про можливе входження України до НАТО». Вже в січні 1994 р. керівництво Північноатлантичного альянсу стало ініціатором програми «Партнерство заради миру», де у військовій сфері передбачались спільні навчання і подальша участь в миротворчих операціях, було готове підґрунтя для розширення індивідуальних відносин, а Україна однією з перших у лютому того року приєдналася до цієї програми. 27 квітня у штаб-квартирі НАТО відбулася зустріч начальників штабів збройних сил країн НАТО

та нових партнерів, що стали учасниками ПЗМ, з метою розглянути проблемні питання ПЗМ та проведення операції по підтримці миру. У більшості країн не було достатнього досвіду у проведенні таких операцій та не було достатньої визначеності мандату збройних сил у Югославії. Український представник зробив доповідь з питання обміну досвідом участі в операціях для підтримки миру, а 28 квітня була церемонія відкриття офісу офіцерів зв'язку країн-учасників ПЗМ. У країн НАТО були певні погляди: НАТО негативно відноситься до самих понять «зони інтересів» Росії; Альянс і надалі прийматиме рішення у сфері своєї компетенції без узгодження з Росією; необхідно спинити скорочення бюджету НАТО [ГДА Міноборони, ф. 3657, оп. 23906, спр. 1, кор. 2122, С. 129-133].

У травні 1997 р. Альянс відкрив у Києві Центр інформації та документації, а Україна – своє представництво у Штаб-квартирі Альянсу. У липні під час саміту країн-членів НАТО у Мадриді була підписана Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО.

Другий етап, 1998–2000 рр. – консультації, семінари, робочі групи та інші спільні програми, що торкаються питань безпеки, економіки та військових навчань. Здійснення візитів та проведення консультацій щодо програмних завдань зовнішньої політики України тут також відігравали свою роль, а на початковому етапі вони призвели до підписання «Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО» 1997 р., проте сама Хартія не була визначеною абсолютною стратегією, чи спеціальним міжнародним документом, що відноситься до принципу регіональності, а виступала радше методикою роботи організації із колишніми соціалістичними державами. А у той самий час сам Альянс переживав трансформацію на тлі загострення югославського конфлікту, НАТО був під міжнародним тиском «спробувати себе у діях». Це призвело до складання Альянсом оновленої Стратегічної концепції із посиленою увагою до тероризму, а для України подальшу участь у масштабних миротворчих операціях з її вагомим внеском для врегулювання міжнародних конфліктів, та остаточне прийняття концепції Північноатлантичного альянсу про боротьбу з тероризмом.

Проте найближчу перспективу для України на цьому етапі можна характеризувати як кризу в геополітичному векторі. Прийняття Росією нової Концепції національної безпеки та Воєнної доктрини, розширення НАТО на Схід без України, а також Чеченські війни і Балканська криза беззаперечно торкалися й України, було встановлення російсько-білоруського союзу. В економічних реаліях Україна знову перебувала в кризі, а надіючись подолати її наша держава розраховувала наростити економічний потенціал і, врешті, відродити національний оборонний комплекс. Хід оборонної реформи в Україні перебував під наглядом НАТО, а коли в 1999 р. змінився Генсек Альянсу на Дж. Робертсона, то це завдання переходило під його пильний нагляд. Відтоді Альянс наголошував, що допомагатиме Україні з реформуванням військової структури, внутрішніх військ та поліції так довго, наскільки це буде потрібно.

16 грудня 1997 р. між Україною і Північноатлантичним альянсом було підписано Меморандум про згоду з плануванням на випадок надзвичайних ситуацій і готовність до катастроф [Меморандум про згоду]. Період 1998–2000 рр. характеризувався піднесенням рівнем співробітництва нашої держави з Альянсом здебільшого через консультації, семінари, робочі групи та інші спільні програми, що торкаються питань безпеки, економіки та військових навчань, особливо пріоритетним було управління повітряним рухом і контроль за повітряним простором. Спільні робочі групи Україна–НАТО продовжували регулярні засідання щодо питань воєнної реформи, озброєнь, політичного і військового питань управління і подальшою розробкою механізму консультативних комісій. «Було віднайдено проміжну формулу відносин з НАТО, яка перевищує рівень відносин в рамках «20-ки», оскільки передбачає внутрішні трансформації відповідно до вимог членства в НАТО» [Макар & Гдичинський & Макар & Попик & Ротар, 2008, С. 798]. Україна пристосовувалась до нових вимог членства в Альянсі, а Альянс трансформувалась відповідно до нових реалій часу. В 1998 р. в Україні на реалізацію положень Хартії про особливе партнерство було засновано Офіс зв'язку НАТО, до якого входять функції налагодження зв'язку зі всіма міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади. Протягом 1999 р. в рамках розвитку відносин «Партнерства заради миру» Україна прийняла участь в трьох спільних багатонаціональних навчаннях. В 2000 р. Комісія НАТО–Україна, в обов'язки якої входило оцінювати виконання Хартії та рекомендації до подальшого вдосконалення розвитку співпраці, вперше провела засідання в Києві.

Третій етап, 2001–2004 рр. – змінювалась інтенсивність політичних контактів та динаміка партнерства між Україною та Альянсом, проте Україна висловила свою мету – повне членство в НАТО. Співробітництво України з НАТО було розширене підписанням договорів після Хартії 1997 р., їхньою метою було зміцнити пронатовський курс України, поглибити зв'язки виконавчої влади з відповідними структурами Північноатлантичного альянсу, та вивести нашу державу на наступний етап співпраці. У рамках боротьби з міжнародним тероризмом Україна закріпила свій внесок, надавши в 2001 р. членам НАТО свій повітряний простір для здійснення військового маневру в рамках спільних військових навчань. Але водночас сама Україна мала власне волевиявлення, влада не бажала втягуватися «у суперечності між наддержавами», чим, власне, вважала Альянс, та прагнула якнайдалі відтягувати питання щодо своєї приналежності до військових блоків. Хоча під час російсько-українського конфлікту навколо о. Тузла наша держава дала відсіч, але недавній вплив з РФ таки проявився до середини 2004 р., коли поступ до НАТО було згорнуто [Алексієвець, 2020, С. 127-142].

В результаті цього етапу в найближчі роки¹ було створено Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО – це консультативно-дорадчий орган при Президентові України, який доповідає безпосередньо Президентові та інформує Урядовий комітет з питань європейської та євроатлантичної

¹У 2006 р.

інтеграції про результати своєї роботи, сприяє моніторингу ефективності співробітництва центральних органів виконавчої влади, державних органів з НАТО у відповідних сферах, вона працює у формі засідання по мірі потреби [Міжвідомча комісія]. Було ухвалено «Державну програму співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору» на 2001–2004 рр., підтверджений указом президента Л. Кучми 27 січня 2001 р., та «План дій Україна–НАТО» для можливого вступу України в Альянс. Україна усвідомила свої стратегічні помилки на шляху до євроатлантичної інтеграції, тому в травні 2002 р. Рада національної безпеки і оборони проголосила бажання вступити до НАТО. «Від 2003 р. розпочалися пошуки механізмів забезпечення виконання взятих Україною зобов'язань» [Власюк, 2008, С. 247]. У цей період було подолано найгострішу економічну кризу та досягнуто певних темпів зростання (8,6%), що, власне, і можна назвати «українським економічним дивом», хоча назва дійсно гучна. Рада національної безпеки і оборони проголосила бажання вступити до НАТО. Даний етап еволюції на користь вступу України до НАТО суспільний та державний, оскільки від цього залежить не лише інтеграція до ЄС, але і готовність народу проявити свою демократичну волю щодо членства в союзі колективної безпеки, це є одним з найбільш суперечливих етапів формування співробітництва нашої держави з Альянсом. Щодо цього формування існують протилежні думки, наприклад, дослідники Національного інституту проблем міжнародної безпеки дійшли висновку¹, що Україна «запізнилася» в 2002 р., проголосивши рішення вступити до НАТО, оскільки їй «чемно і доволі рішуче пояснили, що Україна має відповідати п'ятьом нормативним критеріям, як і всім кандидатам на членство» [Власюк, 2008]². Варто лише зазначити, що необхідність приймати нову «Державну програму співробітництва України з НАТО» була природним розвитком відносин та результатом багаторічної взаємодії Україна–НАТО ще з 1990-х рр., а у зв'язку з подіями 11 вересня після американської трагедії необхідність у цій Державній програмі була переосмислена і ще більше виправдана, оскільки у світі загалом відбувалися важливі трансформації і пристосування до нових викликів, від яких залежала і наша держава та на які вона могла впливати лише забезпечивши власну безпеку при вступі до НАТО та за умови європейської інтеграції, яка на той час сприймалася міжнародною спільнотою як подальша поглиблена інтеграція до Західної цивілізації в цілому³.

В жовтні 2000 р. посаду Міністра закордонних справ зайняв А. Зленко⁴, він одразу налагодив контакти з тодішнім Генеральним секретарем НАТО лордом

¹У 2008 р.

²Тобто розбудова громадянського суспільства, свобода слова, верховенство права, забезпечення прав людини і демократія.

³Але після обов'язкового вступу до системи колективної безпеки НАТО, яка була створена для забезпечення європейської моделі економічного союзу цих держав.

⁴Анатолій Зленко і до того займав високі дипломатичні посади і був задіяний у виконанні натівських договорів спільних з Україною, тому він був у цій сфері відносно не новою людиною, він швидко відновив свої старі контакти з НАТО уже перебуваючи на посаді міністра.

Робертсоном Порт-Елленським та провів ревізію колишніх надбань і недоліків¹, Україна проявляла пронатівські погляди і вела активну діяльність, підтримуючи зв'язок і проводячи зустрічі з США та країнами, що також відроджують свої збройні сили. Постійно підкріплюючи співпрацю і зв'язки, варто зазначити, що тоді пріоритетним було відродження Збройних сил, без яких неможливим були би питання співпраці з НАТО в тому числі, але значним недоліком була недооцінка владою та повне нехтування економікою держави. З мемуарів А. Зленка можна зрозуміти, що Україна 23 травня 2002 р. беззаперечно свідомо фактично відмовилась від принципів нейтральності і позаблоковості, оскільки це було виключно, – за словами А. Зленка, – «еволюційним явищем». Також він зазначив, що «ця відмова не має нічого спільного з політичною кон'юктурою», що не відбулося жодної «зради принципів». Це не лише усвідомлення політичних реалій. «Ми сказали вголос те, що давно крутилося на язиці більшості українських дипломатів: наша мета – членство в НАТО» [Зленко, 2021, С. 562]. Автори з Національного інституту висловлювали іншу думку, вони називають так звану «нову хвилю критичного сприйняття НАТО в Україні», яку вони пов'язують із воєнною операцією союзницьких Сил у Косово. Автори зазначають, що начебто «НАТО розпочавши бомбардувати об'єкти на території Югославії, не зміг завершити збройний конфлікт, спираючись тільки на власні сили і авторитет» [Власюк, 2008, С. 127]. Тобто Альянс втратив авторитет перед українцями, за висновками авторів, оскільки конфлікт вдалося владнати лише після залучення ООН до переговорного процесу та досягли згоди припинити воєнні дії, сам НАТО начебто поширив свою дію за межі території країн-членів Альянсу та взяв на себе відповідальність за збройне втручання «у справі суверенної країни без відповідного рішення Ради Безпеки ООН». «Лише незначна частина громадян України продовжує вважати НАТО агресивним блоком» [Зленко, 2021, С. 564].

Відтак 23 травня 2002 р., як вже було зазначено, сталася важлива подія в геополітичному вимірі за сприянням самої України, а саме на засіданні РНБО України «було ухвалено рішення розпочати процес щільнішої інтеграції України з НАТО». Першою зарубіжною апробацією було, але ще без відома РНБОУ, вже 30 травня того ж року на засіданні Ради глав урядів та міністрів закордонних справ СНД в Москві, коли А. Зленко у своєму вступному виступі сказав, що «Україна починає процес, кінцевою метою якого є вступ до НАТО» [Зленко, 2021, С. 562]. Цим, власне, і збентежив тоді російську сторону і всіх присутніх. А вже 8 липня Президент України підписав Указ ввести в дію рішення РНБОУ за 23 травня «Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО)» [Рекомендації парламентських слухань], де було окреслено політико-правові засади та кінцеву мету – євроатлантичну інтеграцію. 9 липня в Києві відбулося засідання Комісії Україна–НАТО, на цьому заході українські дипломати та міністри використали момент щоб підсилити «політичний сигнал». Того ж року в липні Джордж Робертсон і послі приїхали в Київ.

¹А 1990-ті рр., як нам відомо з першого етапу, не характеризуються надто прямолінійним входженням до Альянсу.

В серпні 2002 р. було утворено Державну раду з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України. У вересні того року було ратифіковано ВРУ Угоду про безпеку між Урядом України та Організацією Північноатлантичного договору, були розроблені документи ПЗМ закритого формату.

У 2003 р. Є. Марчук, який тоді був на посаді секретаря Ради національної безпеки і оборони України, домігся прийняття Закону «Про основи національної безпеки України» [Основи національної безпеки], що передбачав можливість приєднання до військово-політичних блоків, в тому числі до НАТО, а також відповідно до цього Закону була затверджена Воєнна доктрина, що також передбачала можливість вступу до Альянсу. Щоправда в 2004 р. Л. Кучма розпорядився вилучити з документу відповідну формулу про співпрацю з НАТО.

Четвертий етап, 2004–2009 рр. – постреволюційні відносини України з НАТО після Помаранчевої революції перестали набувати очевидної послідовності. На саміті в Стамбулі в 2004 р. Україна мала найкращий шанс отримати «План дій щодо членства в НАТО» [Марчук, 2016], але партнери спостерігали українські вибори та затягували, аргументуючи про доцільність проведення демократичних виборів в нашій державі. Сам Північноатлантичний альянс під час цього періоду активно не шукав нових членів, але запровадив політику «відкритих дверей». Поняття безпеки в цілому у світі змінює свої масштаби, оскільки світ між 1991–2005 рр. різко змінився, взаємозалежність сильних держав і країн слабших, «третього світу» та «країн, що розвиваються» суттєво зросла. Тепер безпека визначається не лише самим стратегічним потенціалом і військовою могутністю, а демократичністю суспільств, оскільки виявилось, що терористичні акти навіть на США можна здійснювати з обмеженими ресурсами, зовсім не володіючи тим потенціалом, який наявний у цілої держави. А Західний світ почав війну з «терором», а не якоюсь конкретною країною. Тут знов набуває значення Організація Об'єднаних Націй, а НАТО ненадовго відходить на другий план, політизуючи свою систему збереження миру у світі. Але проблема ООН полягала в тому, що його треба було реформувати, оскільки організація більше не відповідала тим викликам, перед якими опинилася Західна цивілізація. Взагалі міжнародні організації ООН та НАТО опинилися в ситуації, коли їм ставили надмірні умови, адже класична безпека досі полягала в застосуванні примусових засобів, ООН в цьому плані не могла більше гарантувати класичну безпеку за допомогою примусових засобів, оскільки у неї їх вже не було, але ці примусові засоби і надалі були зосереджені в арсеналі найпотужніших держав світу, а також їхніх коаліцій [Фішер, 2013]. В таку коаліцію продовжувала трансформуватись Організація Північноатлантичного договору, вона більш політизувалась та вимагала від потенційних кандидатів більшої демократичності. Це був також складний період для основної Концепції непоширення ядерної зброї¹. В Україні в Брюсселі на саміті КУН у лютому в 2005 р. президент В. Ющенко рішуче заявив, що кінцевою метою його держави є набуття членства в НАТО, а деякі дослідники зазначали, що «значного прогресу у відносинах України

¹Розпочатої і уведеної в дію в 1990-х рр.

з НАТО було досягнуто в 2005 р.» [Макар & Гдичинський & Макар & Попик & Ротар, 2008, С. 799]. Незважаючи на те, що після Помаранчевої революції нова влада дала чіткі формулювання своєї політики та довела своїми чіткими заявами серйозність свого прагнення вести країну в Альянс, все ж в суспільстві це питання викликало дискусії. По соціологічним даним на той час кількість противників НАТО з відверто антинатовськими настроями кількісно перебільшила кількість прихильників. А завдяки тогочасному прем'єр-міністру Януковичу в 2006 р. довелось відкласти питання надання Україні «Плану дій щодо членства в Північноатлантичному альянсі».

Справа була не у тому, що прем'єр-міністр Янукович говорив у Брюсселі 14 вересня 2006 р., а говорив він про «необхідність паузи у співпраці з НАТО та в євроатлантичній інтеграції України». Справа була у тому, що велика частина українців підтримувала цього політика, мало того, що він був «їхнім» політиком, бо цілком ймовірно голосували вони за таких політиків заради того, щоб наша державане вступала в НАТО. Відповідно у Верховній Раді України було створено коаліцію з антинатівською політикою, тому питання надання ПДЧ остаточно згорнули і він вийшов з порядку денного. В 2004 р. Міністром оборони був Є. Марчук, який також заявляв, що не бачить перспектив для України найближчим часом вступити в НАТО, він запевняв, що з огляду на ту прагматичну політику, яку веде Міністерство оборони, Україна точно не вступить до Альянсу до 2009–2011 рр.

Щодо Росії, то вона мала значний вплив на нашу державу і здавалося, що цей вплив веде до створення Єдиного економічного простору, «погашення старих боргів за енергоносії та можливого створення газотранспортного консорціуму» [Віднянський & Горенко & Мартинов, 2014, С. 8]. Але на виборах переміг Ющенко і підписання парламентами України, РФ, Білорусі і Казахстану 20 квітня 2004 р. ЄЕП ставилось під сумнів. Натомість Захід намагався довести Путіну, що РФ має погодитись на вступ України в НАТО, незважаючи на те, що Росія зробила ставку на кандидата-противника вступу під час українських виборів, та гарантувалось, що Альянс не перешкоджатиме інтересам РФ, оскільки Росія боялась, що газопровід у Європу, який проходить українською територією, опиниться під контролем НАТО. Того ж року була висока ймовірність розпаду СНД, а Україна опинилась серед опозиційних до РФ держав. 19 грудня 2008 р. між українською стороною та американською у м. Вашингтон було підписано Хартію Україна–США [Геополітика, 2013], в якій йшлося про обов'язковий вступ України в НАТО: «Співпрацюючи в рамках Комісії Україна–НАТО, ми маємо на меті досягнення згоди стосовно структурованого плану щодо збільшення взаємосумісності та координації можливостей між Україною та НАТО, включаючи поглиблену підготовку та оснащення для українських збройних сил» [Хартія Україна–США].

П'ятий етап, 2010–2019 рр. – послаблення україно-натівських відносин за президенства В. Януковича, та похваллення після російської агресії проти України, новим президентом було обрано П. Порошенка, а український

народ почав реорганізовувати Збройні сили. Це період, коли динамічні умови ХХІ століття протиставили нові виклики для НАТО та України, світ у якому умовні, але неоголошені війни, що дестабілізують цілі регіони та загроза краху державної влади актуалізувалися та торкнулися нашої держави більше, ніж це було за весь час її незалежності. Північноатлантичний альянс також удосконалює свою політику, відтепер вона має напрямок «від безпеки країн, до безпеки людей, до безпеки особистості». А курс на НАТО в 2019 р. закріплюється в Конституції України.

В 2010 р. світ оговтувався від світової економічної кризи, а наша держава досі залишалась з суперечливою політикою по відношенню як до РФ, так і до НАТО. В 2010 р. президентом України став проросійський кандидат, але відбулися одночасно з цим суттєві зміни в україно-російських відносинах. Спочатку спостерігалось певне порозуміння між державами, продовжилася угода про оренду бази Чорноморського флоту російськими військами. До суттєвого дисбалансу призвело ухвалення 1 липня 2010 р. Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», в якому закріплювалося позаблокове становище України та скасовувався її євроатлантичний курс. Об'єднання активів «Газпрому» та «Нафтогазу України», незважаючи на розголос в суспільстві, так і не відбулося, обговорювалося лише створення окремих підприємств. Україна продовжувала наполягати на своєму позаблоковому статусі та відмовилася приєднуватися до російської Організації договору колективної безпеки¹ (ОКДБ) [Віднянський & Горенко & Мартинов, 2015, С. 7].

Одночасно Україна перебувала в стані очікування і продовжувала переговори про підготовку набуття статусу асоційованого членства Європейського Союзу, та готувала закони щодо створення зони вільної торгівлі. Для країн СНД цей рік видався справжнім випробуванням в економічному плані. Автори праці «Україна в міжнародних організаціях» зробили висновок², що в 2006 р. у Брюсселі висловлювання прем'єра Януковича були різкими, але він начебто «не розвернув зовнішньополітичний курс України на 180°, і про відмову від стратегічної мети членства в НАТО наразі мова не йшла» [Макар & Гдичинський & Макар & Попик & Ротар, 2008, С. 802]. Тобто Янукович, на думку авторів, просто ускладнив³ планомірний вступ України до Організації Північноатлантичного

¹ОКДБ прославилася своїм застосуванням сили проти мирних громадян на мітингах задля захисту диктаторських режимів країн-учасниць цього договору, основними військами для забезпечення так званої диктаторської «безпеки» використовуються російські та білоруські війська. В 2010 р. білоруський диктатор О. Лукашенко зберіг владу вчетверте, а Білорусь перебувала в міжнародній ізоляції.

²2008 р.

³Подібні заяви часто були в контексті наукових праць періоду Януковича, аж поки не відбулася зміна парадигми після втечі колишнього президента з країни. В часи Януковича в наукових працях часто було неоднозначне ставлення до його політики і президенства, наприклад, в геополітичній енциклопедії, яка була видана в 2013 р., але ще до знаменитих подій Революції Гідності, в статті про Януковича було сказано, що «водночас Україна підтверджує відданість спільним з ЄС цінностям демократії і верховенства права та готовність забезпечити подальше зміцнення демократичних інститутів» [Геополітика, 2013, С. 906].

договору, попередньо заморозивши надання Україні ПДЧ¹. Тобто Україна готувалася підписати ратифікацію договору про зону вільної торгівлі СНД, але Янукович начебто збирався «всидіти на двох стільцях», навіть на трьох, бо Хартія Україна–США так і залишалася концепцією стратегічного партнерства без змін, а також мав би бути новий формат відносин з КНР. Але цей президент прославився своїми законами щодо обмеження свободи ЗМІ, та обмеження відкритих і демократичних процедур

Янукович в 2012 р. підписав чергову серію документів, а саме Стратегію національної безпеки та Військову доктрину, їхня основна суть полягала в подальшій позаблоковості нашої країни на той час, але в Стратегії було визнано, що «заморожені» конфлікти біля кордонів з Україною, тобто Придністров'я, конфлікти на Чорноморсько-Каспійському регіоні та ін., несуть загрозу державній безпеці, а сама Україна залишається вразливою в економічному плані через свою залежність, послаблювалася роль України на міжнародній арені з виштовхуванням на периферію світової політики, де держава перебуватиме в «сірій зоні безпеки». Правління Януковича було як мінімум дивним в геополітичній стратегії, адже в підготовці Угоди про асоціацію в ЄС він зайшов так далеко, щоб на стадії підписання відмовитися від неї. Замість того, щоб не розпочинати підготовку документу взагалі, він спровокував бунт студентів, яких потім розігнали і розпочалась Революція, втеча Януковича з країни і зміна парадигми не заставила себе чекати, в подальшому всі економічні невдачі будуть пов'язуватися з ним, оскільки РФ напала на Україну.

Але вже в процесі підготовки російської інтервенції Янукович зайняв доволі чітку роль, оскільки з 2010 р. відбувався плановий розвал Збройних сил України. Янукович відмінив попередні досягнення з реорганізації ЗСУ. В 2006 р., за підтримки НАТО в структурах планування і управління Збройних сил було сформовано оперативне командування, яке завдяки миротворчим операціям останніх років під егідою НАТО отримало небувалий практичний досвід, Україна створила таким чином реальні війська з воєнним досвідом у складі миротворчих контингентів. «Однак після обрання Януковича в 2010 р. ООК було ліквідовано за рішенням міністра оборони М. Єжеля» [Сурков, 2021]. Янукович фактично «обезголовлював» ЗСУ по всіх його структурах, тому скорочення загальної кількості персоналу та армії в цілому доповнювалося ліквідуваннями управлінських посад, які розроблялися згідно зі стандартами НАТО, що фактично дало більше волі і зробило абсолютно рівними «агентів впливу» з Росії у структурах Збройних сил часів президенства Януковича. В подальшому скорочення особистого складу, розформування Центру управління військами берегової оборони Криму, розформування 8-го Армійського корпусу (Житомир), скорочення управління Повітряних сил,

¹Журналістів в українській та зарубіжній пресі, які робили заяви про проросійськість Януковича, автори назвали в своїй науковій праці такими, що «нерідко були позбавлені компетентності».

загалом істотне скорочення армії на 40% та розподіл органів управління на (ОК) «Північ» і «Південь»¹ призвели до катастрофічних наслідків.

Країни-члени Північноатлантичного альянсу від самого початку підтримують Україну після анексії Криму Росією та її подальшою окупацією частини Донбасу в 2014 р. Країни НАТО ніколи не визнавали і не визнають злочинну окупацію українських земель Росією, та засудили такі цілеспрямовані дії держави-агресора. Оскільки РФ мала мету дестабілізації ситуації на сході України із проведенням військового втручання і підтримкою російських бойовиків для подальшої ескалації, то Північноатлантичний альянс посилив свою підтримку України для розбудови безпекових і оборонних спроможностей нашої держави. НАТО має чітку позицію та послідовно дотримується її, тому на Уельському саміті 2014 р. було ухвалено безпрецедентні рішення про надання допомоги Україні, ці рішення продовжувались протягом наступних самітів у Варшаві 2016 р., підтверджені на Брюссельському саміті 2018 р. тощо. [Допомога НАТО Україні, 2018].

29 серпня 2014 р. Кабінет Міністрів України подав на розгляд Верховної Ради законопроект про скасування статусу позаблоковості, а реакцією тодішнього Генерального секретаря НАТО А. фог Расмуссена була у заяві, що Україна має шанс стати членом НАТО у випадку виконання усіх необхідних умов [Расмуссен, 2014]. 23 грудня 2014 р. після початку російської агресії Верховна Рада скасувала позаблоковий статус України (303 народних депутатів підтримали це рішення), таким чином Україна затвердила де-юре, що її національним інтересам відповідає інтеграція в європейський безпековий простір і поглиблення співпраці з Північноатлантичним альянсом з метою досягнення необхідних критеріїв як для набуття членства в НАТО, так і для забезпечення власної безпеки.

На Уельському саміті 2014 р. країни-члени Альянсу започаткували п'ять Цільових фондів для допомоги Україні в п'яти сферах: командування, контроль, зв'язок і комп'ютерні комунікації, логістика та стандартизація, кіберзахист, а в 2015 р. у сфері знешкодження саморобних вибухових пристроїв та боєприпасів. Ці проекти фінансуються на національному рівні, створені в рамках програми НАТО «Партнерство заради миру», вони допомагають у розбудові воєнного і оборонного потенціалу. Також Альянс вирішує власне питання, яке вже точилось багато років, було важливим припинити зменшувати фінансування організації та починати більше виділяти коштів на оборону, уряди країн-членів Альянсу зобов'язувалися покращити обороноздатність індивідуально для своїх країн [Декларація Уельського саміту].

На Варшавському саміті 2016 р. допомога для України була продовжена у вигляді Комплексного пакету допомоги (CAP), ця допомога спрямована на підсилення підтримки України з боку НАТО, у тому числі шляхом спеціальних заходів розбудови спроможності та потенціалу в секторі безпеки та оборони,

¹Де залишилось всього два органи управління, очевидно поділені для так званої «новоросії» та держави, що за задумом Кремля могла би стати «буферною зоною» між новими завоюваннями Росії та країнами НАТО.

вона була орієнтована також для забезпечення України в протидії «гібридних» загроз, та консультування на стратегічному рівні у ключових сферах реформування сектору безпеки і оборони [Допомога НАТО Україні]. Після цього саміту Північноатлантичний альянс, де-факто, перейшов від «співробітництва» до «стримування», але цілком очевидно, що країни-члени НАТО не бажали переходити в стан нової «холодної війни», тому все ще надіялись на діалог з РФ попри всі заяви підтримки України, але, звісно, якщо РФ дасть таку можливість проводити діалоги. Риторика на цьому саміті ставала більш впевненою, оскільки керівництво Північноатлантичного альянсу на ньому наголошує, що питання Криму залишається безкомпромисним. Щоправда «фронтірні» держави, тобто ті держави-члени НАТО, які мають кордони з Росією, зважаючи на політику Альянсу намагалися уникнути можливого початку «холодної війни», могли сумніватися у бажанні Альянсу захищати їх у випадку військової агресії на них з боку РФ, тому на Варшавському саміті також були прийняті історичні рішення для держав-членів Альянсу. Було вирішено сформувати додаткові сили швидкого реагування у Польщі та в країнах Балтії, а також розмістити контингенти американських військовослужбовців, контингенти мали бути невеликих розмірів, але у випадку агресії¹ це б давало можливість негайно ввести в дію ст. 5 Статуту НАТО про колективну оборону.

У 2016–2017 рр. відбувалося реформування Збройних сил України, його відправним пунктом було введення главою держави в дію у червні 2016 р. Стратегічного оборонного бюлетеня України, який слугував дорожньою картою оборонної реформи, важливо було те, що це мало допомогти з визначенням шляхів її впровадження на засадах і принципах, якими керуються держави-члени НАТО, з визначенням та впровадженням стратегічних цілей згідно зі стандартами НАТО [Стратегічний оборонний бюлетень]. Колишній міністр оборони С. Полторак схвалив «План дій щодо впровадження оборонної реформи» [План дій впровадження оборонної реформи], де були деталізовані конкретні заходи. Було нараховано всі 7 магістральних напрямів надання матеріально-технічної допомоги, передбачених Комплексним пакетом допомоги НАТО для ЗСУ. Важливим здобутком першого періоду реформування було затвердження та введення президентом України П. Порошенком засадничих документів у сфері оборонного планування – Бюлетеня та Держпрограми розвитку ЗСУ на період до 2020 р. [Горбулін, 2018, С. 72]. Це було важливо для фактичного відродження Генштабу після правління Януковича в перспективі планування оборони держави в мирний час та особливий період згідно зі стандартами збройних сил держав-членів НАТО. Розпочато вдосконалення демократичного цивільного контролю над силами оборони та підвищено ефективність діяльності Міноборони, найбільшою проблемою був саме брак кваліфікованих кадрів.

Відбувалася реалізація положень «Дорожньої карти Україна–НАТО з оборонно-технічного співробітництва» [Дорожня карта], тому оборонні підприємства України беруть участь у кількох напрямках певних груп озброєнь,

¹У випадку коли ці військові формування опиняться в оточенні.

а саме: група озброєнь сухопутних військ НАТО (NAAG); повітряних сил; військово-морських сил; управління життєвим циклом озброєнь. В питаннях протидії кіберзагрозам національній безпеці України в рамках взаємодії з НАТО реалізовано заходи, передбачені Трастовим фондом Україна–НАТО з питань кібербезпеки. Відбувалось реформування підрозділів швидкого реагування, а особовий склад створеного загону спецпризначенців пройшов підготовку за програмою спецпризначенців США. За сприяння Трастового фонду НАТО з медичної реабілітації створено відділення для реабілітації та оздоровлення учасників АТО.

Україна безперечно вважає, що Північноатлантичний альянс є головним фактором забезпечення власного суверенітету та територіальної цілісності, пріоритетна мета – курс на членство в НАТО.

В червні 2017 р. Верховна Рада України внесла зміни до низки законів щодо «відновлення цілеспрямованого прагматичного курсу України на набуття членства в НАТО як стратегічного і зовнішнього пріоритету держави» [Щодо зовнішньополітичного курсу]. Відтоді держава повертається до Заходу на законодавчому рівні зі своїми фундаментальними вимогами, а саме вступ України до Північноатлантичного альянсу як основного з пріоритетів зовнішньої політики. Цілком зрозуміло, що досягнення необхідних критеріїв сприяє поглибленню співпраці та покращує національну безпеку держави, але ключовою метою залишається і закріплюється законодавчо саме вступ до Альянсу. В 2017 р. були внесені необхідні зміни до законів України «Про основи національної безпеки України» та «Про основи внутрішньої та зовнішньої політики».

2017 р. в честь відзначення 20-річчя підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО до Києва відбувся візит делегації Північноатлантичної Ради – верховного органу управління Організації Північноатлантичного альянсу, який зазвичай здійснює такі візити до столиць країн-членів Альянсу.

Біля кордону з Україною тим часом концентрувалися піхотні військові підрозділи чисельністю близько 200 тис. російських солдат і ракетні та повітряні сили, зокрема, було розміщення ракет класу «Іскандер». Міністр оборони РФ С. Шойгу тоді виголошував стандартну російську пропаганду, мовляв, «у зв'язку зі зростаючою загрозою з боку НАТО та України появилася така необхідність». Україна розглядалася Росією як «зона російських інтересів», тому була загроза повномасштабної війни, яка таки справдилася в 2022 р., оскільки держава-агресор, Росія, постійно накопичувала наступальні угруповання. В інтерв'ю адмірал, екс-заступник Міністра оборони України І. Кабаненко тоді висловлював таку думку: «Оскільки такі угруповання створюються для того, щоб вирішувати конкретні завдання – рано чи пізно вони будуть застосовані [...] Не буває так, що війська розгорталися просто для того, аби зосередити їх в якихось регіонах і використати гроші» [Капсамун, 2016]. На загрозу потрібно

реагувати заходами стримування і створенням відповідних угруповань, які можуть нейтралізувати цю загрозу в разі активізації ворожих військ.

Шостий етап, 2019–2021 рр. – характеризується тим, що перед політикою української нації знову відчиняються декілька дверей для її розвитку, а досвід інших держав та її власний чітко вказує на те, що навіть якщо перед державою лежать декілька шляхів, сама нація або цілісне громадянське суспільство не повинні розділятися, а зберігати свою єдність. В 2019 р. Україну відвідала Північноатлантична рада НАТО, найважливіший орган ухвалення політичних рішень організації, і українська газета висвітлила цю подію як символічну на тлі дискусій в самій державі, оскільки формат співробітництва України з НАТО зазнавав змін. Представники організації наголосили, що нашій державі немає необхідності подавати якісь додаткові заяви, а ті, що подані на отримання ПДЧ досі чинні [День, 2019].

Варто окремо підкреслити важливу заяву вітчизняних науковців, що «Україна є не тільки споживачем, а й контрибутором європейської та глобальної безпеки» [Горбулін, 2018, С. 230]. В цілому це співпадає з місцем України в Європі на геополітичній карті, оскільки цілком зрозуміло, що Західний світ має справу з Росією – ядерною державою з непередбачуваним керівництвом, – тому Альянсу доводиться займати досить обережну позицію, розуміючи, з ким має справу. Україна за технічними характеристиками своїх Збройних сил постійно відставала і була не готовою до негайного вступу до Альянсу, тому вітчизняні фахівці закликали акцентувати увагу в набутті Україною статусу головного союзника США поза межами НАТО.

Таким чином, держави-члени Північноатлантичного альянсу відстоюють свою прихильність до західних цінностей та гарантують дотримання Статуту, саме тому для організації важливо, щоб Україна також могла гарантувати свій вибір, сьогодні наша держава була змушена стати «театром» воєнних дій і російської агресії, тому Україна гарантує свій вибір дорогою ціною. Але є певні особливості такої співпраці у живій політичній дійсності, бо це дві сторони, які важко примирити між собою. Перш за все трансатлантичний союз є не тільки архітектором НАТО, але і його головним геополітичним театром, колискою і серцем його історії, особливо це стосується Західної Європи. Наша держава дійсно бореться з РФ не одна, значною мірою ця допомога у технічному плані була від країн-членів НАТО. Варто зазначити, що міжнародна допомога і велика підтримка цивілізованих держав світу – це здобуток, якого Україна домагалася десятиліттями.

Висновки. Таким чином, навіть перемога над Росією у війні може бути лише перехідною ланкою до реального вступу України до НАТО, оскільки поразка у війні може в майбутньому ще більше посилити реваншистські настрої в Росії, тому подальша розбудова власної армії та система колективної безпеки в Європі є безальтернативним захистом демократії в цілому і для безпеки України в майбутньому після російсько-української війни. Приєднання нашої країни до Північноатлантичного договору є велінням часу. Ймовірно, якби

Україна була членом НАТО, то і РФ не розпочала б війну проти неї. То ж вступ її до Альянсу є вимогою нових реалій. Особливого значення взаємини Україна–НАТО набуває в контексті посилення підтримки з боку Альянсу безпекових спроможностей України і забезпечення загальноєвропейської безпеки й стабільності. Партнерство України і НАТО довело свою об'єктивну необхідність та історичну перспективу, трансформувалось в сучасну багатоаспектну програму практичної взаємодії, сприяє реформуванню Збройних сил України за стандартами НАТО, її демократичного розвитку й знаменує новий історичний етап у світлі новітнього світоустрою.

Список літератури

1. Алексієвцев Л. & Алексієвцев М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019 рр.: історичний аспект. *Український історичний журнал*. 2020. №1. С. 127–142.
2. Alexiyevets L. & Alexiyevets M. Ukraine – the NATO: mutual relations and partnerships main states. *Skhidnoievpropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 14. 2020. 175–189.
3. Білоус Л. Україна і НАТО: до питання історіографії дослідження проблеми. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2014. №3 (27). С. 108–121.
4. Віднянський С. & Горенко О. & Мартинов А. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2004–2007). К.: Інститут історії України НАН України, 2014. 394 с.
5. Віднянський С. & Горенко О. & Мартинов А. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2008–2013). К.: Інститут історії України НАН України, 2015. 378 с.
6. Власюк О. Україна – НАТО: сучасний стан відносин та перспектива розвитку. За заг. ред. О.С. Власюка. К.: ПЦ «Фоліант», 2008. 352 с.
7. Галузевий державний архів Міністерства оборони України. Секретаріат Головного штабу ЗСУ.
8. *Геополітика: енциклопедія*. К.: Знання України, 2013. 919 с.
9. Горбулін В. Становище України у 2017 році: аналіз проблем і варіанти рішень. Харків: Фоліо, 2018. 927 с.
10. «День». №200-201, п'ятниця-субота 1-2 листопада 2019.
11. Декларація Уельського саміту. URL:https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=uk
12. *Допомога НАТО Україні: стислий огляд*. Київ: Фонд «Ініціатива з дослідження східноєвропейської безпеки». 2018.
13. *Дорожнякарта Україна–НАТО з оборонно-технічного співробітництва*. URL:<https://www.kmu.gov.ua/news/pidpisano-onovlenu-redakciyu-dorozhnoyi-karti-ukrayina-nato-z-oboronno-tehnichnogo-spivrobitnictva>

14. Зленко А. *Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін*. Харків: Фоліо, 2021. 591 с.
15. Капсамун І. *Що задумав агресор? День, 4 серпня 2016*. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/shcho-zadumav-agresorr>
16. Кульчицький С. & Міщенко М. *Україна на порозі об'єднаної Європи*. Київ: Центр Разумкова, 2018. 232 с.
17. Макар Ю. & Гдичинський Б. & Макар В. & Попик С. & Ротар Н. *Україна в міжнародних організаціях*. Чернівці: Прут, 2008. 880 с.
18. Марчук Є. *На шляху до НАТО*. К.: Київ – Париж – Дакар, 2016. 608 с.
19. *Меморандум про згоду з плануванням на випадок надзвичайних ситуацій і готовність до катастроф*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_004#Text
20. *Міжвідомча комісія з питань підготовки України до вступу в НАТО*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429/2006#Text>
21. *План дій щодо впровадження оборонної реформи*. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/22082016-04.html>
22. *Про основи національної безпеки України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
23. *Расмуссен 2014: Україна має шанс стати членом НАТО*. URL: https://lb.ua/news/2014/08/29/277653_rasmussen_ukraina_imeet_shans_stat.html
24. *Рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233-IV#Text>
25. Сурков О. *Незавершена війна. Історія протистояння України з Росією в 2014 – 2015 роках*. К.: КМБУКС, 2021. 480 с.
26. *Стратегічний оборонний бюлетень України*. URL: <https://web.archive.org/web/20160607110533/http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>
27. Фішер Й. *Історія повертається. Світ після 11 вересня і відродження Заходу*. Київ: Темпора, 2013. 536 с.
28. Хандогій В. *Євроатлантична інтеграція України: реалії та перспективи*. Україна – НАТО. 2007. №1–2. С. 45–51.
29. *Хартія Україна – США про стратегічне партнерство*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_140#Text
30. *Щодо зовнішньополітичного курсу України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61822

References

1. *Aleksiievets L. & Aleksiievets, M. Transformatsiya vidnosyn Ukrainy ta NATO v 1991–2019: istorychnyi aspect [The transformation of Ukraine–NATO relationships in 1991–2019: a historical aspect]. Ukrayinskyi istorychnyi zhurnal. 2020. Vyp. 1. S. 126–142. (in Ukrainian)*

2. Alexiyevets L. & Alexiyevets M. *Ukraine – the NATO: mutual relations and partnerships main states. East European Historical Bulletin. 2020. 14. S. 175–189. (in English)*
3. Bilous L. *Ukraina i NATO: do pytannia istoriohrafii doslidzhennya problem [Ukraine and NATO: to the question of the historiography of the problem research]. Prykarpatskyi visnyk NTSH. Dumka. 2014. №3 (27). S. 108–121. (in Ukrainian)*
4. Vidnianskyi S. & Horenko O. & Martynov A. *Zovnishnia polityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. Anotovana istorychna khronika mizhnarodnykh vidnosyn (2004–2007) [Foreign policy of Ukraine in the conditions of globalization. An annotated historical chronicle of international relations (2004–2007)]. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2014. 394 s. (in Ukrainian)*
5. Vidnianskyi S. & Horenko O. & Martynov A. *Zovnishnia polityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. Anotovana istorychna khronika mizhnarodnykh vidnosyn (2008–2013) [Foreign policy of Ukraine in the conditions of globalization. An annotated historical chronicle of international relations (2008–2013)]. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2015. 378 s. (in Ukrainian)*
6. Vlasiuk O. *Ukraina–NATO: suchasnyi stan vidnosyn ta perspektyva rozvytku [Ukraine – NATO: the current state of relations and the prospect of development]. Za zah. red. O. S. Vlasiuka, K.: PTS “Foliant”. 2008. 352 s. (in Ukrainian)*
7. *Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Ministerstva oborony Ukrainy. Sekretariat Holovnoho shtabu ZSU [Sectoral state archive of the Ministry of Defense of Ukraine. Secretariat of the Main Staff of the Armed Forces of Ukraine]. (in Ukrainian)*
8. *Heopolityka: entsyklopediia. K.: Znannia Ukrainy [Geopolitics: an encyclopedia. K.: Knowledge of Ukraine], 2013. 919 s. (in Ukrainian)*
9. Horbulin V. *Stanovyshche Ukrainy u 2017 rotsi: analiz problem i varyanty rishen [The position of Ukraine in 2017: analysis of problems and options for solutions]. Kharkiv: Folio, 2018. 927 s. (in Ukrainian)*
10. «Den». №200-201, piatnytsia-subota 1-2 lystopada 2019. (in Ukrainian)
11. *Wales Summit Declaration. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=uk*
12. *Dopomoha NATO Ukraini: styslyi ohliad. Kyiv: Fond «Initsiatyva z doslidzhennia skhidnoevropeiskoi bezpeky» [NATO assistance to Ukraine: a brief overview. Kyiv: East European Security Research Initiative Foundation]. 2018. (in Ukrainian, in English)*
13. *Dorozhnia karta Ukraina–NATO z oboronno-tekhnichnoho spivrobitnytstva [Ukraine–NATO road map for defense and technical cooperation. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidpisano-onovlenu-redakciyu-dorozhnoyi-karti-ukrayina-nato-z-oboronno-tehnicnogo-spivrobitnictva>*

14. Zlenko A. *Dyplomatiia i polityka. Ukraina v protsesi dynamichnykh heopolitychnykh zmin*. Kharkiv: Folio [Diplomacy and politics. Ukraine is undergoing dynamic geopolitical changes. Kharkiv: Folio], 2021. 591 s. (in Ukrainian)
15. Kapsamun I. *Shcho zadumav ahresor? Den, 4 serpnia 2016* [Kapsamun, I. What did the aggressor plan? Day, August 4, 2016]. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/shcho-zadumav-agresorr>
16. Kulchytskyi S. & Mishchenko M. *Ukraina na porozi obiednanoi Yevropy* [Ukraine is on the verge of a united Europe]. Kyiv: Tsentrazumkova, 2018. 232 s. (in Ukrainian)
17. Makar Yu. & Hdychynskyi B. & Makar V. & Popyk S. & Rotar N. *Ukraina v mizhnarodnykh orhanizatsiiakh*. Chernivtsi: Prut [Ukraine in international organizations. Chernivtsi: Prut], 2008. 880 s. (in Ukrainian)
18. Marchuk Ye. *Na shliakhu do NATO*. K.: Kyiv – Paryzh – Dakar [On the way to NATO. K.: Kyiv – Paris – Dakar], 2016. 608 s. (in Ukrainian)
19. *Memorandum pro zghodu z planuvanniam na vypadok nadzvychainykh sytuatsii i hotovnist do katastrof* [Memorandum of Agreement on Emergency Planning and Disaster Preparedness]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_004#Text
20. *Mizhvidomcha komisii z pytan pidhotovky Ukrainy do vstupu v NATO* [Interagency Commission on Ukraine's Preparation for Joining NATO]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429/2006#Text>
21. *Plan dii shchodo vprovadzhennia oboronnoi reform* [Action plan for the implementation of the defense reform]. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/22082016-04.html>
22. *Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [About the basics of national security of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
23. *Rasmussen 2014: Ukraina maie shans staty chlenom NATO* [Rasmussen, 2014: Ukraine has a chance to become a member of NATO]. URL: https://lb.ua/news/2014/08/29/277653_rasmussen_ukraina_imeet_shans_stat.html
24. *Rekomendatsii parlamentskykh slukhan pro vzaiemovidnosyny ta spivrobotnytstvo Ukrainy z NATO* [Recommendations of parliamentary hearings on relations and cooperation between Ukraine and NATO]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233-IV#Text>
25. *Surkov O. Nezavershena viina. Istoriia protystoiannia Ukrainy z Rosiieiu v 2014–2015 rokakh* [An unfinished war. The history of Ukraine's confrontation with Russia in 2014-2015]. K.: KMBUKS, 2021. 480 s. (in Ukrainian)
26. *Stratehichnyi oboronnyi biuleten Ukrainy* [Strategic Defense Bulletin of Ukraine]. URL: <https://web.archive.org/web/20160607110533/http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>
27. *Fisher Y. Istoriia povertaietsia. Svit pislia 11 veresnia i vidrozhennia Zakhodu* [History returns. The world after September 11 and the rebirth of the West]. Kyiv: Tempora, 2013. 536 s. (in Ukrainian)

28. Khandohii V. *Yevroatlantychna intehratsiia Ukrainy: realii ta perspektyvy. Ukraina–NATO [Euro-Atlantic integration of Ukraine: realities and prospects. Ukraine–NATO]. 2007. №1 – 2. S. 45-51.*
29. *Khartiia Ukraina – SShA pro stratehichne partnerstvo [Charter of Ukraine - USA on strategic partnership]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_140#Text*
30. *Shchodo zovnishnopolitychnoho kursu Ukrainy [Regarding the foreign policy course of Ukraine]. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61822*